

В. Б. Білоус

**ПОЛІТИЧНА СИНОНІМІЯ РОЗПОРЯДЖУВАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ
ЯК ОДИН З МЕТОДІВ МАСКУВАННЯ РЕПРЕСИВНИХ ДІЙ ВЛАДИ
(на прикладах текстів з документів Держархіву Кіровоградської області)**

Зазвичай, предмет або явище, що створюється чи виникає, є первинним щодо свого мовного денотату, але у деяких випадках на позначення нового об'єкту реальності може бути використано вже існуючу лексичну одиницю. Ці ЛФО (лексико-фразеологічні одиниці) як правило не тривкі в часі та мають обмежений діапазон ужитку. З плином часу вони втрачають колишню частотність свого використання, зникають, або, лишаючись у оригінальних текстах та словниках, стають мовними маркерами епохи (див. праці Д. Баранника, В. Білоуса, Р. Будагова, М. Гладкого, В. Жайворонка, Ю. Караулова, С. Карцевського, О. Семенюка, В. Шаклеїна та ін.). Так трапилось, зокрема, з деякими номенами періоду 20-х років ХХ сторіччя. Проілюструємо це прикладами з текстів окремих документів (1925-27 рр.) радянських органів місцевого управління колишнього Єлисаветградського повіту (нині Кіровоградський район Кіровоградської області).

У той час, шляхом виселення та позбавлення земельних наділів, владою про- водилась до пори ретельно приховувана підготовка до загальної колективізації сільського господарства. На позначення потечійних ворогів кампанії до ужитку було впроваджено відповідну (інколи евфемістичну) термінологію. У документах періоду читаємо цей перелік з варіантами, який являє собою практично синоніміч- ний ряд: «*дідичі та великі землевласники*», «*б. поміщики*», «*бывш. помещики*», «*кол. вел. землевласники недворянського походження*», «*був. Землевласники*», «*не- трудові орендарі*» [1,с.1, 9, 10, 11].

Добре відомий поколінням радянських людей термін «кулак, куркуль» з'явиться трохи пізніше, але воювати проти його та «підкулачників, підкуркуль- ників» (виразний приклад творчого підходу до процесу творення нових термінів епохи!) будуть значно активніше, аж до «знищення як класу».

Класик української поезії закликав «заглядати до словників». Відомий словник Б. Грінченка містить коротке визначення: «**Дідич**. Поміщик, владетель» [2,с.388]; більш модерний НТСУМ: «**Дідич**, іст. Те саме, що поміщик, великий землевлас- ник» [3,с.553].

Отже, виходить, що історизм «*дідич*» у часи створення «нового суспільства» отримав новий узус. На нашу думку, ідея цього полягала у тому, щоб за рахунок використання синонімічного ряду на означення практично одного поняття створи- ти у населення території враження критично загрозливої масовості якихось «*діди- чів*», які об'єднались проти трудового народу з різними там «*б. поміщиками*», «*бывш. помещиками*», «*кол. вел. землевласниками недворянського походження*», «*був. Землевласниками*», «*нетрудовими орендарями*».

Нашу увагу привернув термін «*кол. вел. землевласники недворянського похо- дження*». Можливо, у межах соціального протистояння того часу він мав означа- ти, що це – вороги, але не такі затяті, як «*кол. вел. землевласники дворянського по- ходження*» (вид. авт.)? З останніми ЧК вже давно розібралася! Так само, як, ма- буть, і з «*нетрудовими орендарями*».

Населення треба було підняти на боротьбу з «глитаями та визискувачами!» Партійні й радянські діячі спробували за допомогою мовних засобів (номінативів, зокрема) соціально протиставити учасників подій того часу: «*ще не забутої во- рожнечі бідняка до бувшого «пана», «грумада – пан»* тощо (виділено авт.) [1,с.20]. Застосованою до категорії «*дідичів*» «міра соціального захисту» була ви- селенням «*за межі округи*» [1,с.1, 5, 9], що по суті є засобом адміністративним (хоча у перші роки Радвлади існував навіть «адміністративний розстріл», як би па- радоксально це не звучало!, прим. авт.). В умовах щільного заселення території це практично означало б переселення до іншої, сусідньої, округи, тому й етапували осіб з названого вище синонімічного ряду разом із сім'ями за межі батьківщини, на Північ СРСР, що означало реальне їх винищення. Хід історичних подій підтвер- див, що лексикограф Б. Грінченко ненадарма проілюстрував вживання лексеми «дідич» таким прикладом: «*Якщо хочеш дідичем на Вкраїні сидіти, то перш всьо- го вези сюди огненну бронь да сип замочок кругом будинків*» [2,с.388]. Наші дідичи до поради не дослухались.

У наведених прикладах можна відчутти й побачити, як виселення (читай: *зни- щення*, авт.) сукупності *особистостей* (дідичів, землевласників тощо) призвело до виникнення та подальшого соціального домінування *знеособленої* аморфної *зем- громади*, попередника майбутнього «безликого» колгоспу (вид. авт.).

Практика використання малозрозумілих для населення термінів –відроджених, таких як «*дідич*», та новостворених, таких як «*осадник*», «*лісник*» (для польських переселенців періоду 30-50-х років) – виявилась результативною. Метод «навішу-

вання ярликів» спрацьовував і надалі: згадайте «космополітів», «стиляг», «дисидентів», «демократів», «сепаратистів», «навиків» тощо.

Оскільки противники кампанії боротьби проти дідичів здійснювали «*дезорганізуючий вплив на оточуюче населення*» та організовували «*різні антирадянські виступи*» [1,с.5], то щодо них владою вживались відповідні репресивні заходи. Поводження з опонентами, загальне ставлення до них виразно віддзеркалюють недвозначні дієслівні конструкції періоду: «*негайно виселити за межі округи*»; «*провести перевірку фактичного виселення б. поміщиків*»; «*категорично пропонує донести про проведення виконання постанови ВУЦВК*» тощо (вид. авт.) [1,с.1, 5, 9].

Довготривала акція з руйнування села проводилась таємно, а на першому її етапі – ще й обережно, бо влада боялась небажаного розголосу, що міг би привести до організованого спротиву населення. Про це, на нашу думку, свідчить документ під назвою «*Порядок зберігання, повертання та виконання постанов ЦКК КП(б)У*», надісланий до місцевих органів виконавчої влади, у якому, зокрема, регламентується таке: «*3. Витяги треба зберігати в особистих нарочитих обложках і ні в яким разі не допускається прилучення їх до радянського та професійного діловодства. 4. Безумовно забороняється копіювання витягів, а також писані посилання на їх в радянськiм та професійним діловодствi*» (вид. авт.) [1,с.11].

Ми не знайшли прикладів прямих запитань «зверху» про ставлення населення до кампанії виселення землевласників, але маємо одну відповідь «знизу», що до певної міри розставляє «крапки над «і»», відверто стверджуючи, що основним рушієм означеного процесу стала не любов чи повага до влади, а елементарна жадібність населення: «*Відношення населення до справи виселення треба рахувати співчуванням Радвладі. З'ясовується воно трохи до ще не забутої ворожнечі бідняка до бувшого «пана», а головним чином можливістю скористати земелькою, а також будинками та деяким майном, що достається земгромадам по виселенню поміщика*» (вид. авт.) [1,с.20].

Саме у ті часи закріпився у свідомості певної частини населення заклик «грабувати награвоване». Грабували тоді – грабують і зараз: хвиля рейдерських захоплень, масових крадіжок у містах і селах є наслідком саме того періоду безроздільного панування «революційної правосвідомості».

Слово, яке «було на початку», подібне до цвяха для скріплення дій та морально-етичних засад людини. У відомій баладі С. Маршака для закріплення підкови не вистачило цвяха. Як результат: підкова відпала, кінь закульгав, вершник загинув, а далі – «*враг вступає в город, пленных не щадя, // Потому что в кузнице не было гвоздя*». На жаль, потрібні «цвяхи» у нашій «кузні» давно закінчились...

У незрозумілих переважній більшості населення цієї території англійській, німецькій, французькій (основних мовах Європи) є слова *decency, Ehrlichkeit, honetete; responsibility, Ehrbarkeit, respectabilite; love of God; Liebe zu Gott, l'amour de Dieu*. Вони означають речі добре знайомі, зрозумілі та обов'язкові до дотримання тамтешніми народами. При бажанні кожен може знайти для себе їхнє значення у двомовних словниках (згадайте пораду класика про словники!), ось тільки пояснити ці значення нашому населенню важкувато: відсутні розуміння та відчуття цих слів. Вибите воно з голів гречкосіїв та волопасів вже давно. І вибивалося (як бачимо на наведених прикладах з документів) на законодавчому рівні уповноваженими представниками злочинної влади, які закликали спочатку до грабунків, а потім до збагачення, які особистим прикладом підтверджували свої слогани та невтомно втілювали їх у життя.

Газети початку обох століть детально повідомляли, на чий (та на які) гроші

жила політеміграція у Швейцарії та Німеччині; які для здобуття цих грошей здійснювались пограбування банків, що їх скромно називали «експропріація ми»; як у народу (але це вже після «великої та справедливої» революції) відбирали землю, хліб та волю; як після інших «революцій» (та й перед ними, та й під час них так само) народні «благодійники» (з тих, хто нижче) крали добро для себе особисто цілими заводами та колгоспами; а ті, що вище – брали грішми просто з бюджету, обкрадаючи пенсіонерів та дітей, солдатів та робітників, медиків та вчителів.

Багато слів забуто. Багато слів людей змусили забути. Забуто сказане Мойсеєві на горі Сінай. Заповіти «не вбивай», «не вкради» втратили усього тільки по дві літери, але при цьому вони не перестали бути «заповітами» – **своєрідними** «заповітами» для теперішнього покоління нащадків тих, хто під створеними владою прапорами, «історична» та «героїчна» сутність яких придумані тією ж владою [4], грабували та вбивали чесних трударів, тих, хто працював на землі, прагнучи саме працею побудувати майбутнє для себе, своїх дітей та у такий спосіб – для усєї країни. Чи вийшло у них? Чи ж вийде у нинішніх?

У обраний нами для вивчення період 20-30-х років минулого століття почав створюватись та набирати силу радянський «*newspeak*» («новояз») [5]. Виразним маркером канцеляриту епохи слугують, наприклад, такі монструозні конструкції з відібраних нами документів: «з метою негайного усунення й виправлення всіх допущених РВК хиб в справі виселення дідичів...»; «в останній раз під персональну відповідальність категорично пропонує»; «признати компанію по возбужденію вопросов с выселением бывш. помещиков законченной с 1 февраля 1927 г.»; «останнє майно залічено в держфонд і підлягало до ліквідації держфондовими комісіями на місцях, як немогуще бути використаним по призначенню» [1, с.1, 2, 9, 11].

Своїм дописом ми прагнемо навести приклад взаємопроникнення наук філології та соціології. Згадуючи відносно нову галузь філології, лінгвокультурологію, ми маємо на увазі перш за все вплив соціуму на мову, але припускаємо при цьому й feedback, тобто, спрацьовування своєрідного зворотного зв'язку. Очікуючи на це проявлення, ми продовжуємо збір мовленнєвих одиниць обраного для дослідження періоду з метою створення характеристик мовленнєвих особистостей епохи, аналізу їхньої поведінки та її наслідків.

Список використаних джерел

1. Державний архів Кіровоградської області, фонд П-2, опис 5, спр. №155; 2. Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Гринченко. – К.: «Наукова думка», 1996 р. В чотирьох томах. Том 1 А-Ж, стор. 388; 3. Новий тлумачний словник української мови. Видання друге, виправлене. У трьох томах. Укладачі: Василь Янеменко, Оксана Сліпушко. Київ: вид. «Аконіт». – 2006 р., том 1, стор. 553; 4. Orwell, George, «Animal Farm», електронний ресурс; 5. Orwell, George, «1984», електронний ресурс.